

S O K F É L E .

76. Szám. Béts. September 20-dikán. (24) 1833

Emlékeztető Jegyzetek.

S e p t e m b e r .

18 Sept. — 1544. I Ferdinánd kemény parantsa a' bűbajosok
's jóslók ellen. — 1739. Béke Belgrádban.

19 Sept. — 1572. Mous feladja magát három hónapi vitéz
ellentállás után Alba Hertzegnek.

20 Sept. — 1805. Ts. K. nyilatkoztatás, hogy Napoleon erő
szakoskodási miatt kitört a' háború.

Philosophusi együtbeszélgetés, egy Idegen és egy Pápai Tanuló közt.

Idegen. Ötsém Uram a' mint látom Tanuló?

Pápai Tanuló. Igen is én Tanuló vagyok.

Idegen. Mellyik Oskolából való Tanuló Ötsém
Uram?

P. T. Én Pápai Tanuló vagyok.

Idegen. Igen szeretem öszszejövételünket, régen
ohajtottam hogy valakivel ezen oskolában tanultal be-
szélgethetnék.

P. T. Szerentsémnek tartom, ha szegény szemé-
lyemet úri lebotsátkozására méltóztatja.

Idegen. Mit tanul Ötsém Uram Pápán?

P. T. Én Philosophiát és Theologiát tanulok.

Idegen. Talám mind a' kettőt egyszerre tanulja?

P. T. Igen is. Mert mi nálunk mind a' Philoso-
phiát, mind a' Theologiát, két tanítótól szoktuk egy
cursusban hallgatni. *)

Idegen. Ugyan mondja meg Ötsém Uram, mitso-
da Philosophiát tanulnak Pápán?

*) Ezen beszélgetés ideje, mint ebből kitetszik, 1822-dik eszt.
előtti, mikor a' Philosophiai és Theologiai Cursus meg nem
választatott el egymástól.

P. T. Mi, Uram, tanulunk Philosophiát, de hogy annak valami különös neve volna, azt még nem hallottam; úgy gondolom, hogy annak nem is lehet valami különös nevet adni. Mert valamint az Isten egy; — úgy a' Philosophia, és annak Architectusa az okosság is, tsak egyetlen-egy.

Idegen. Kell valami különös nevének lenni, mert mikor én tanuló voltam, a' Wolfiana Philosophia volt közönséges, az előtt a' Cartésiana Philosophia virágzott; ismét az előtt a' Scholastica Philosophia uralkodott, — sőt mindjárt a' Socrates halála után, a' Platonica és Aristotelica nevű Philosophiák támadtak.

P. T. Igaz, hogy a' Philosophiák ez vagy amaz philosophálás módjának feltalálótól neveztetnek el, mi magába szintolly ártatlanul megeshetett, mint szoktuk elnevezni a' frantzia tatofát, a' frantzia pléhet, a' frantzia setétkék posztót, az ánglus atzél't s a' t. mivel ezek a' magok nemekben legjobbaknak tartatnak; de a' Philosophiának különös elnevezését, még sem hagyhatni helybe, mert énnélfogva osztán a' Philosophusokból *servum pecus lett, qui jurant in verba magistri*, azt állítván: hogy ez vagy amaz tsak azért igaz, mivel Plató vagy Aristoteles mondta. E' pedig Philosophushan nyilvánosság ostobaság. Még Cicerót is a' tanítónk Fanaticusnak mondta ezen szavaiért: *malo cum Platone errare, quam cum aliis recta via incedere.*

Idegen. No, de valamint a' Keresztyének a' Krisztusról jól nevezik magokat Christiánusoknak; úgy Ötsém Uraimék is a' magok Philosophiájokat bűn nélkül elnevezhetik.

P. T. Megvallom, hogy ezen követkevést nem tartom törvényesnek. Mert a' Krisztus' beszéde és tanítása Isten' beszéde, és így azt el kell hinni. De már a' Philosophusok' tanításai 's állításai, emberi gondolatok és előadások, a' melyekre sem nem szabad, sem nem lehet vaktába esküdni; sőt valamint az órákat ottan ottan a' nap' járásához kell igazítani, úgy a' philosophusi Dogmákat az okosságnak időről időre lehető megvilágosodásához kell ottan ottan alkalmaztatni. — Azomban a' keresztyén Vallásra nézve is meg kell jegyezni, hogy azt is azért hiszszük mivel annak

igazsági substantialisok, örökkévalók, okosságunk = e' mennyei rész' mélyjéből merítették.

Idegen. Legalább adhatnak Ötsém Urainék a' Philosophiájoknak olyan nevet, mint a' mint az Új Testamentom Evangyéliomnak elneveztetett.

P. T. E' meglehet, nohát ha elnevezhetjük Philosophiánkat, mi azt reformata 's reformanda Philosophiának nevezhetnénk el.

Idegen. Mit tesz ez? Hát van Calvinistica és Calvinisanda Philosophia?

P. T. A' projectált elnevezés nem azt teszi, hogy mi a' mi Philosophiánkat, a' Calvinus vallásbeli vélekedéseihöz akarnánk szabni, mert ez nem szabad, nem is lehet; mert ez csak azt teszi, hogy a' mi Philosophiánk megjobbított, 's időről időre jobbitható sőt megjobbítandó Philosophia, egy szóval: a' mi Philosophiánk Critica Philosophia.

Idegen. No most jól beszél Ötsém Uram, csak azt akartam megtudni; már látom Ötsém Urainék Kantianusok, és Philosophiájok is Kantiana Philosophia.

P. T. Igen is — de a' világért sem oly értelemben, hogy mi Kant' követőji lévén, ez által az ő minden még talám hibás 's félszeg vélekedési elfogadására is kötelezzük magunkat. Mi Kantianusok vagyunk, az az, mi magunkba vettük azon szent igazságokat, miket az Idő lelke Kant által, mint a' philosophiai miveltség fő vezetője, vívója, szóval Hősse által mondatott ki először. Kant nem hagyott semmi utánna vakon mondandó vélekedést, hanem csak azt ajánlotta a' Philosophusoknak, a' mit Pál Apostol a' Keresztyéneknek 1 *Thess.* Mindeneket megpróbáljatok, a' mi jó azt megtartsátok, 's éppen ebben áll a' mi Criticismusunk is.'

Idegen. Hisz e' nem újság Ötsém Uram, éppen e' volt régtől fogva az Ecclectica Philosophia.

P. T. Az Ecclecticismus éppen nem Criticismus, mert az Ecclecticismusnak soha semmi principiuma nem volt, de nem is lehetett, hanem csak minden rend és regula nélkül, mindent öszszehalmozott, rakásra hordott, a' mit subjective jónak képzelt. Ez hát már csak azért sem lehetett Philosophia, mivel objectivum principiuma nem volt, a' mi nélkül a' Philoso-

phia nem Philosophia. Az Ecclecticismus olyan volt, mint a' szűtsök' szemetje, mint az útzó Mester-legény tzipra tarisznyája, a' melly kék, veres, zöld, fehér, fekete 's a' t. kitsiny, nagy, és több szegeletű posztó darabokból van öszsze alkotva. De a' Criticismus principiumból indul ki, és soha attól el nem távozik.

Idegen. Eddig pedig sokan ditséretül vették magoknak, hogy ők Ecclecticus Philosophusok.

P. T. Az igaz: de a' névbe tetemesen hibáztak, mert azok azt akarták mondani, hogy ők liberalis Philosophusok, és Pál Apostol parantsolatja szerint nem akarták azt mondani: „Én Kéfásé vagyok, én pedig Apollósé. Az Ecclecticismusba pedig a' legutálatosabb szolgaság uralkodott. Mert az Ecclecticusok az ő másmból álló zavarékjokban több, 's egymással ellenkező uraknak akartak szolgálni, a' mit az Evangéliom lehetetlennek tart, és méltán, p. o. a' ki Plátót követte, az Aristotelest nem követte; mivel amaz Intellectualista volt, e' pedig Empiricus. És így mint szokták mondani: ezek toto coelo különböztek egymástól. Valósággal az Ecclecticismusnak legjobb neve ez: Miscellionismus, a' mire igen szépen illenek Horatiusnak szavai: *Humano capiti serpentes avibus geminantur, Tigribus agni.* Vagy az Ecclecticismus tsak olyan, mintha Magyar-ország rendes törvény-könyvéül, Napoleon Tsászár' törvény-könyvét akarnánk bévenni, és mégis a' mi ditsősséges eleinktől vérrel megszerzett sok századok által, vérrel megerősített; de sorsunkra nézve, tsak vér nélkül által szállott nemesi privilegiumkat is egyszer'smind megakarnánk tartani. Ez a' kettő meg nem állhat.

Idegen. Ötsém Uramék hát criticus Philosophusok?

P. T. Igen is mi criticus Philosophusok akarunk lenni.

Idegen. Következésképpen Ötsém Uramék újjítók vagy philosophusi Heresiárcák?

P. T. Éppen nem, mert valamint a' criticusi név nem új szó, ugy maga az ezzel jelentett dolog sem új. Ez a' szó Critica t. i. a' Theologiának igen nevezetes és multhatatlanul szükséges része, melly azt mutatja meg: hogy a' mai nyomtatott Bibliák tsak azok, a' mik voltak Máténak, Márknak 's Pálnak autographu-

mi. E' nélkül pedig nyomba Theologusi scepticismusba esnénk.

Idegen. Szeretném tudni, mint alkalmaztatja ezt a' magok Philosophiájához?

P. T. Így: hogy mi is vagyunk Criticusok, mert a' philosophusi állításokat magával az okossággal mint originállal vetjük össze, 's ha osztán ezen állítások, mint Apografumok (copiák) az okosságban találtató refactikkal megegyeznek, mi is az állítást igazi philosophusi állításnak tartjuk. De ha akármi philosophusi állítások is azokkal ellenkeznek, már azok akár Plátóé akár Aristotelesé, akár Leibnitzé, akár Wolfé, akár Kánté legyenek, tüstént azokat hamissaknak lenni declaráljuk.

Idegen. Hát Kántból semmit sem vesznek által Ötsém Uramék, a' magok philosophiájokba?

P. T. Miért nem? hiszen ha Kant más Philosophusoktól vehetett által sok állításokat a' maga systemájába, tulajdon principiumához szabva; miért lehetne nekünk tilalmazni, hogy mi is ő töle által ne vegyük azt a' mit igaznak látunk. *Etiam Hortulanus saepe est opportuno locutus*, a' mint van a' példabeszédben.

Idegen. Mondjon nekem Ötsém Uram valami újat ebből a' reformata Philosophiából?

P. T. Egészszen újat, vagy absoluto sensu újat nehéz mondani, mindazáltal alkalmasint újjatska állítás ez: más valamit *gondolni*, más *megesmerni*.

Idegen. Mi különbség van a' *gondolat* 's' *megesméret* között?

P. T. A' *gondolat* magában az elmében minden tapasztalási realitás nélkül is végbe mehet, de a' *megesméretre* több kell, p. o. szárnyas lovat, magában menő kotsit, repülő sült-galambot, kiki tud magának gondolni, — de még azért nem mondathatik ezeket megesmerni, mivel ezen gondolatokat tapasztalható objectumokban nem mutathatja ki.

Idegen. Valami fontos találmány é ez?

P. T. Véghetetlen fontosságú, ha mintegy tsekélységnek látszik is, mint az Abéce betűi.

Idegen. Miért fontos ez?

P. T. Azért, mert a' ki a' gondolatot a' megesméréttel confundálja, észre sem veszi mikor álomlá-

tóvá, phantastává lesz, olyanná *qui interdium somniat*, a' millyenek voltak már minden Dogmaticus Philosophusok, közelebbről Wolf, mikor a' Cosmológiát csinálta, 's azt a' Philosophiába bétukmálta, holott ez a' tudomány lehetetlen.

Idegen. Hát nintsenek a' Wolf Cosmologiájában a' Logikának minden törvényei megtartva.

P. T. De megvannak, hanem a' tsak a' gondolatra elég, a' megismeretre pedig nem elég. Így akárki is a' Logikából, a' Poéták Pegazusáról tudna olly nagy Commentáriust írni, mint a' millyet valami *Ode* nevű tudós írt az Angyalokról in folio regali; és mégis munkájának semmi realitása sem lett. Jól mondták hát a' régiek: *Purus putus logicus, purus putus asinus*, az az: a' ki tsak gondolni tud, azomba semmi megismerete sints, a' még semmit sem tud.

Idegen. Mitsoda itélettel van a' Criticismus a' Philosophia érdeméről?

P. T. Azzal, hogy az minden egyéb emberi tudományoknak szülő anyja 's fejedelme, a' kinek az egész mindenségre kiterjedő birodalma alá vagynak minden egyéb tudományok vettelve; és a' kitől magától költsönözhetnek azok világosságot, megmutatásbeli erőt, tzélt és méltóságot. Mert mihelyt az ember önnön magát, a' maga törvényeit 's rendeltetéseit nem esmeri, azonnal ő semmit se tud: *Truncus et inutile lignum*, a' kívül minden bolondságot elhitethetni, 's minden gonosztságot véle megselekedtethetni lehet, a' mikor ő osztán nem ember. Mind ezekről pedig tsak a' Philosophia tartóztathatja meg őt.

Idegen. Így hát a' Philosophia még az Isteni kijelentésnél is feljebb való lesz?

P. T. A' Kijelentés nem emberi, hanem Isteni tudomány, mi pedig tsak az emberi egyéb tudományoknál teszszük feljebb valóvá a' Philosophiát, mert a' kijelentés minden emberi megismeretet felül haladván, látni való, hogy ahoz a' Philosophia mint illyenhez még hozzá sem szólhat.

Idegen. Miért mondják hát azt, hogy a' Philosophia ancillája a' Theologiának?

P. T. Mondták, mondták; de azt tsak a' Philosophiának egy részéről a' Logikáról kell érteni, mert

az valósággal nem csak a' Theológiának, hanem minden más Tudományoknak is p. o. a' Mathesisnek, Architecturának, Physicának, Chemiának 's a' t. ancillál.

Idegen. Miért nem szeretik Ötsém Uramék a' Wolf Philosophiáját?

P. T. Azért nem szeretjük mert ez:

1. Egy részről a' tapasztaláson lévén épülve, nints benne bizonyosság, és tsak tudjon valaki véle következőleg bánni, minden lépten nyomon Scepticismussá teheti. Más részről pedig azért nem szeretjük mert:

2. Számptalan sok transcendens állításainál fogva phantasticum Dogmákkal van tele, a' minek elég példája a' Metaphysica. — Végezetre azért nem szeretjük mert:

3. Az, a' Morál oldaláról véve, a' boldogság bálványánál fogva, még meg is vesztegeti az ember erkölcsi karakterét, úgy hogy azt régen semmivé is tette volna, ha a' tudatlan, de józan szív őt meg nem tartóztatta volna.

Idegen. Ugy látom hát, hogy Ötsém Uramék valami nagy opinióval viseltetnek a' critica Philosophia eránt?

P. T. Igen nagy tisztelettel 's bizodalommal viseltetünk eránta, és azt mondjuk róla, hogy a' Criticismus előtt tsak betű volt a' Philosophia, a' lélek pedig tsak annak megjelenésétől fogva kezdődött. — A' Dogmaticismus volt a' Philosophiának Ó Testamentoma, de a' Criticismus az, a' melly a' gondviselés által nyilatkoztatta ki a' Philosophiának Evangyéliomát. A' Dogmaticismus a' gyermek kor, a' Criticismus az emberiségnek férjstui megérettségére jutott ideje. Amaz szolgaságnak járma-, e' pedig a' szabadságnak arany századja, értvén ezt mindazonáltal azokról, a' kik megfogadják Horatiusnak amaz intését: *Sapere aude, incipe.* — Sőt nagy tisztelettel tartozunk mi, 's egész Hazánk azon nagy Lelkeknek is, kik lerázván az annyira kedves előítéletek 's slendrian gondolkozás' jármát, felveszik lelkeikbe azon Philosophia igazságait, mit az idő előhaladó lelke állított elő, közlik azt az új generatióval, 's ez által az általános pallérozódást elébb viszik a' hazában.

Idegen. Úgy de azt mondják, hogy érthetetlen ez a' Critica Philosophia?

P. T. Igaz, hogy ez nem olyan *culinaris Philosophia*, mint a' millyen minden *empirica Philosophia*; közelebbről a' *Wolfiana* volt *Philosophia*, mert már ez utóljára a' Kabinét-ministernek *pulpitusától* fogva, a' Dámák' púderos asztalokig, és a' *Tszmadia* tőkékig mindenütt hevert, de mi haszna ha az emberi méltóságnak 's a' Tudományosság *characterének* nem felelt meg. A' *critica Philosophia* nehéz, mint mind az, valami a' természetben derék és felséges; de nem érthetetlen az *in foro competenti*, és azoknak a' kik magokat arra testestől lelkestől rá szánják. Bizony ennek megértéséhez 's megtanulásához, *talentum* 's fáradhatatlan szorgalmatosság, *bal-itéletektől* el nem foglalt, *tsupa igazságot* nyomozó és részre hajolhatatlan lélek kívántatik. — A' kikben tehát ezek nintsenek meg, azok ugyan ha taníttatnak, a' *critica Philosophia* *resultátumával* megelégedhetnek; de tudósok ezek soha sem lesznek, 's nem is illik osztán ezeknek szájokba az említett nehézség ellen való panasz. Arra várakozni pedig; hogy majd valahára, valami *philosophusi Illyés* jelenik meg, mint ollyatén *populáris Philosophus*, a' ki őket minden munka nélkül, tsak mintegy álomba 's jádva *criticus Philosophusokká* teszi, nem egyéb mint a' mit *Horatius* ezen egy pár gyönyörű versébe elő ad: *Rusticus expectat dum defluat amnis, at ille labitur et labetur in omne volubilis aevum.* Ez valóssággal nem egyéb mint *philosophusi Chiliasmus*, a' tündér Ilonának boldog országa, melly soha sem jő el. Nem a' *stylus* nehéz a' *critica Philosophiában*, 's annak különös terminológiája, nem az előadás öszsefont és homályos, hanem maga a' dolog olly felséges, hogy oda tsak a' választattak juthatnak el, a' mint *Virgilius* mondja: *Ignavum fucos pecus a' praesepebus arcet.*

K. I.

Rejtett szo.

Három tag: nem utó várossa az északi Hunnak;
Vesd végét 's fürgék tarka kosárba szedik.

Megfejtés az 75. számban: Magyar.